

Ἐν Χανίους

ΣΗΜΑΝΔΗΡΑΚΗ ΖΑΧΑΡΕΝΙΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ 1866-69

(ΑΝΑΤΥΠΟ)

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

ΤΟΜΟΣ 10ος

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 3η

ΧΑΝΙΑ 2016

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ 1866 - 69

Η πρώτη μετά την επανάσταση του 1821 μεγάλη κρίση του Κρητικού Ζητήματος σημειώθηκε το 1866, με μια νέα μεγάλη Επανάσταση. Η Επανάσταση του 1866-69, το «δεύτερο '21», όπως ονομάστηκε, αποτελεί την κορυφαία έκφραση του πόθου των Κρητών για ελευθερία και εθνική αποκατάσταση. Το κυρίαρχο σύνθημα «Ένωσις ή Θάνατος», που υποκατέστησε το παλαιό «Ελευθερία ή Θάνατος», εκφράζει εύγλωττα και επιγραμματικά τον εθνικό χαρακτήρα του Κρητικού Ζητήματος, που γρήγορα πήρε μεγάλες διαστάσεις και απασχόλησε σοβαρότατα την ελληνική και την ευρωπαϊκή διπλωματία, ως σημαντική πτυχή του όλου Ανατολικού Ζητήματος.

Οι συνθήκες ήταν δυσμενείς, όχι μόνο από την άποψη των στρατιωτικών προπαρασκευών και της αναλογίας των δυνάμεων των επαναστατών με εκείνες της Τουρκίας, αλλά κυρίως από την άποψη της γενικής πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Οι Μεγάλες Δυνάμεις, και ιδιαίτερα η Αγγλία και η Γαλλία, ήταν από την αρχή αντίθετες προς κάθε κίνημα που θα έθετε σε κίνδυνο την ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μόνο η Ρωσία, που είχε ταπεινωθεί με τον Κριμαϊκό Πόλεμο και τη συνθήκη των Παρισίων (1856), έδειχνε να ευνοεί την επανάσταση της Κρήτης και την υποκινούσε, μάλιστα, μέσω των αντιπροσώπων της στο νησί.

Η ελληνική πολιτική παρουσιάστηκε από την αρχή διχασμένη. Ο Δημήτριος Βούλγαρης, που συμπαθούσε την αγγλική πολιτική, ήταν διστακτικός, ενώ ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, οπαδός της ρωσικής πολιτικής και δεδηλωμένος φιλοκρητικός, ήταν περισσότερο αποφασιστικός. Η επίσημη όμως κυβέρνηση του Μπενιζέλου Ρούφου ήταν σαφώς αντίθετη. Παρ' όλες αυτές τις αντιξοότητες η Κρήτη βρισκόταν σε διαρκή επαναστατικό πυρετό. Το αίτημα της ένωσης με την Ελλάδα υποβλήθηκε με επίσημη αναφορά της Γενικής Συνελεύσεως των Κρητών (14 Μαΐου 1866) στον σουλτάνο και στις Μεγάλες Δυνάμεις ως «ομόθυμος και διαρκής πόθος» του Κρητικού λαού.

Η Επανάσταση εξερράγη και πήρε αμέσως μεγάλες διαστάσεις. Στην πρώτη επίσημη επαναστατική προκήρυξη της Γενικής Συνελεύσεως των Κρητών στο χωριό Ασκύφου Σφακίων (21 Αυγούστου 1866) με σύνθημα "Ένωσις ή Θάνατος", δηλώνεται σαφώς ότι η επανάσταση είναι η φυσική συνέχεια του 1821.

...Εμμένοντες καρτερικώς εις τον όρκον ημών του 1821, εμπνεόμενοι από το

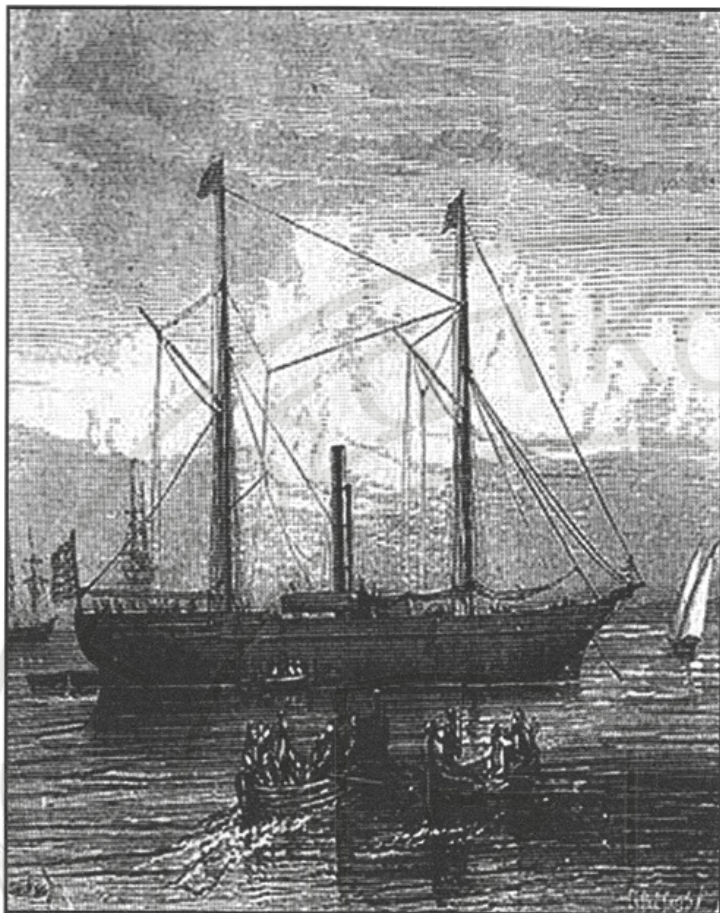
Γενική Συνέλευσις των Κρητών

εθνικόν αίσθημα του ελληνικού μεγαλείου και της εθνικής ενότητος και έμπλεοι ελπίδος εκ του δικαίου αγώνος ημών, απορρίπτομεν πάσαν προσφοράν και θαρραλέως διακηρύττομεν ενώπιον Θεού και ανθρώπων ως τον μόνον ομόθυμον και διαρκή πόθον ημών την ένωσιν μετά της μητρός Ελλάδος, καθικετεύοντες τον Ύψιστον να ευλογή τα όπλα ημών διά πληρεστάτης επιτυχίας...

Στην Αθήνα ιδρύεται η «Κεντρική υπέρ των Κρητών Επιτροπή» και στη Σύρο η «Ειδική επί των Αποστολών Επιτροπή», για την ενίσχυση του κρητικού αγώνα με αποστολές όπλων, χρημάτων και εφοδίων, αλλά και εθελοντών που έσπευδαν από παντού να ενισχύσουν τους Κρήτες.

Οργανώνεται άμεσα η «Προσωρινή Κυβέρνησις Κρήτης», χωρίς μόνιμη έδρα. Η διαρκής μετακίνηση της έδρας της στα βουνά, ανάλογα με τις ανάγκες του αγώνα, ήταν η αιτία να της δοθεί η επωνυμία «Κυβέρνησις του βουνού».

Αλλά μια επαναστατική κίνηση ήταν απαραίτητο να έχει και την ανάλογη κάλυψη από άποψη τυπογραφική, ώστε να μπορεί να εκδίδει το έντυπο υλικό – προκηρύξεις, εφημερίδα, αναφορές και υπομνήματα.: ... ενταύθα λοιπόν ηργάζετο η Συνέλευσις, έχουσα επίκουρον και το προ ολίγων ημερών κοιμισθέν μικρόν τυπογραφείον., αναφέρει ο ιστορικός Ψυλλάκης, ενώ ο Μαμαλάκης σημειώνει: Σχετικά γράφουν από τη Δρακώνα ο Ι. Ζυμπρακάκης και 19 μέλη της Γ(ενικής) Σ(υνελεύσεως) Κρ(ητών) «Το Πανελλήνιον» προσωρμίσαν εις Αγία Ρουμέλη... απεβίβασε τινα των κοιμιζομένων, η «Ευαγγελίστρια» βρατσέρα

Το ατμόπλοιο «Πανελλήνιον»

μέλη, έλαβον 15 στρατιώτας και επήγα εκεί δια να παραλάβω τα πράγματα της επαρχίας μας. Εύρον λοιπόν και τον αναγνώστη Μπουγιούκαλον τον επιστάτην σας, κατόπιν έφθασε και ο Τζελεπής από την Ανώπολιν και ο Στυλιανός Ρουσάκης από Ασκύφου και Αναγνώστης Μανουσελάκης ο γαμπρός του Μανουσογιαννάκη και ο Μιχαήλ Ντζόντος και επαράλαβομεν από τον καπετάν Ηλίαν Μωραΐτη αλεύρι τζουβάλια 256, φασούλια τζουβάλια 24, πετζί μπάλες 14, χαρτί ρίζημα 96 σφαίρες των κανονιών κάσες 60 μολύβι χελώνες 8, παξιμάδι τζουβάλια 30, καψούλια ένα πακέτον, αξίνας και φτυάρια μερικάς καθώς σας προσημειώσαμεν... ήλθε κι ένας τυπογράφος με τα εργαλεία του. Εμοιράσαμεν λοιπόν τα πράγματα, όχι όλα αλλά τα μισά και σου αφήκαμε από αλεύριον και φασούλια τα ήμισυ και τα 30 τζουβάλια το παξιμάδιον και όλα τα καψούλια, τα φτυάρια, αξίνες και σφαίρες των κανονιών και τα παρέλαβε ο ειρημένος Μπουγιούκαλος με τους Σφακιανούς ομοίως τους προηρημένους. Έλαβον δε και όλον το πετζί από το οποίον υποσχέθηκαν ότι θέλουν σας δώσει πέντε μπάλες, ενώ εγώ δεν έλαβα από αυτό ή μόνον τρία τέταρτα ενός κανατιού. Έλαβα δε δια την επαρχίαν Σελίνου αλεύρι τζουβάλια 41, φασούλια τζουβάλια 2, χαρτί ρίζημα 17, μολύβι χελώνα 1... έλαβα δε και τα εργαλεία του τυπογραφείου ομού με τον τυπογράφων και εκατοίκησεν εις Κουστογέρακον... Ταύτα και μένομεν εις τας προσταγάς σας.

Α. Παπαγιαννάκης.

προσωρμίσθη εις Κίσσαμον.... Έχομεν υποψίαν εις τους ναύτας, διότι ποτέ όλα τα πράγματα δεν αποβιβάζονται όπως ήδη μόνον ως λέγουν, 700 σακιά αλεύρου απεβιβάσθηκαν και ολίγα εκ των λοιπών. Τότε έφερε και μια μικρή τυπογραφική μηχανή...

Το γεγονός επιβεβαιώνεται και σε επιστολή του Α. Παπαγιαννάκη προς τον αρχηγό Ιωάννη Ζυμπρακάκη:

Προς τον κ. Ιωάννην Ζυμπρακάκην αρχηγόν μας εις όποιο μέρος ευρίσκεται.

Σέλινον τη 4 Νοεμβρίου 1866
Γενναιότατε αρχηγέ κ. Ιωάννη Ζυμπρακάκη χαίρετε. Αφού πληροφορηθήκαμεν ότι ήλθε το ατμόπλοιο εις την επαρχίαν Σφακίων εις χωρίον Αγία Ρου-

Το νέο περί της ύπαρξης και λειτουργίας τυπογραφείου κυκλοφορεί, οι τούρκοι αδυνατούν να κατανοήσουν πώς οι επαναστάτες έχουν αυτή τη δυνατότητα και οι υποψίες πέφτουν στον πρόξενο της Ελλάδας Νικόλαο Σακκόπουλο, όπως σημειώνει ο ίδιος, μεταξύ άλλων, σε αναφορά του στις 13 Φεβρουαρίου 1866. Αρνείται την ανάμιξή του στο θέμα του τυπογραφείου, το οποίο προσπαθεί μάλιστα να υποβαθμίσει:

Εξ επιστολής του εν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως της Α.Μ. πληροφορούμαι ότι η Α. Υψηλότης Αλής Πασάς έντινι εσχάτη συνεντεύξει παρεπονήθη κατ' εμού ως διατηρούντος δήθεν τυπογραφείον εν τω προξενικώ καταστήματι εις ο εκτυπούνται τα των επαναστατών έγγραφα και ότι ευρίσκομαι εις συνεννοήσεις μετ' αυτών.... Όσον αφορά την ετέραν περί τυπογραφείου κατηγορίαν λέγω ότι πολυτέλεια τοιαύτη δεν εισήχθη εισέτι εις την Κρήτη. Εν μικρόν τυπογραφείον ως μανθάνω υπάρχει εν τη νήσω, πλην τούτο έχουσιν οι επαναστάτες εν τοις όρεσιν. Οι συκοφάνται αγνοούντες τί εστί τυπογραφείον, φρονούσι ότι δύναται να κρυβεί εντός του σύρτου των τραπεζών...

Αλή Πασάς

Το κινητό τυπογραφείο εξέδιδε προκηρύξεις, υπομνήματα, αναφορές, διαταγές και άλλα κείμενα του Αγώνα αλλά και την επίσημη εφημερίδα, την πρώτη αμιγώς ελληνόφωνη εφημερίδα στο νησί, με τον τίτλο «Κρήτη». Ως τυπογράφος υπέγραφε ο Ηλίας Μανιός, ο οποίος απαντάται στα αρχαιακά κείμενα να έχει και δυο βοηθούς. Το γεγονός τεκμηριώνεται και σε έγγραφο του Μανιού μεταγενέστερα, όπου σημειώνει:

Στείλατέ μου, παρακαλώ και εμέ τρεις ενδυμασίας φορεμάτων, τας οποίας θα δώσω εις δυο βοηθούς μου τας δυο και την άλλην δια τον εαυτόν μου.

Στην εφημερίδα «Κρήτη» αναφέρονται ως συντάκτης ο Χαράλαμπος Μ. Παπαδάκης και ως τυπογράφοι οι Ηλίας Γ. Μανιός και Στυλιανός Εμμ. Καλαϊτάκης. Ενδεχομένως οι βοηθοί του Μανιού να μειώθηκαν κατά ένα, εφόσον σε έγγραφό του στις 31 Ιανουαρίου 1867 αναφέρει: *επειδή ήδη είμεθα δυο και πεινούμεν....*

Παρά ταύτα σε άλλο φύλλο, το Μάϊο 1867, αναφέρεται και έτερος συντάκτης εκτός του Παπαδάκη, ο Ε. Ιωαννίδης, οπότε παρουσιάζονται τέσσερα άτομα ως

(ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν).

Ὁ συντάκτης Χαρλάμπος Μ. Παπαδάκης.

Οἱ τυπογράφοι Ἠλίας Γ. Μανῆς καὶ Στυλιανὸς Ἐρμμανουὴλ Καλαϊντζάκης.

(ἐκ τοῦ γραφείου καὶ τυπογραφείου τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν).

Οἱ συντάκται Ε. Ἰωαννίδης καὶ Χαρλάμπος Μ. Παπαδάκης.

Οἱ στοιχειοθέται Ἠλίας Γεωργίου Μανῆς καὶ Στυλιανὸς Ἐρμμανουὴλ Καλαϊντζάκης.

Οἱ εργαζόμενοι στο τυπογραφείο

προσωπικό του τυπογραφείου.

Το πρώτο φύλλο της «Κρήτης» έφερε τα στοιχεία: ΚΡΗΤΗ. Ελευθερία ή Θάνατος. Κυκλοφόρησε στις 27 Νοεμβρίου 1866, ήταν τετρασέλιδο κι ήταν αφιερωμένο εξ ολοκλήρου στην εθελοθυσία του Αρκαδίου.

Στις 29 Νοεμβρίου ο Μανιός, σε επιστολή του προς τον Ιω. Ζυμβρακάκη, σημειώνει ότι του αποστέλλει 225 αντίτυπα της εφημερίδας.

Προς τον Γενναιότατον αρχηγόν κ. Ιωάννην Ζυμπρακάκη εις Μεσκλά (λίαν κατεπείγον)

Χριστογέρακον¹ την 29 9μβρίου 1866 ώρα 10 μ.μ.

Γενναιότατε αρχηγέ!

Δι εκτάκτου πεζοδρόμου εξ Αγίας Ειρήνης έλαβον απόψε έγγραφον προς τύπωσιν της Γ. Συνελεύσεως, χρονολογούμενον από 22 λήγοντος μηνός 9μβρίου. Σας έγραψα ότι πρέπει να έχητε εις Αγίαν Ειρήνην δύο εκτάκτους πεζοδρόμους, ο μεν να έρχηται εδώ μ' έγγραφα, ο δε να κομίζει εκεί τ' αντίτυπα.

Σας είχαν στείλει δυο επιστολάς και σας παρεκάλουν να στείλητε αυτάς εις την Ελλάδα ως και ο λοχαγός κ. Κουρμούλης, εγώ όμως δεν γνωρίζω αν τις ελάβητε. Θα με υποχρεώσης πολύ, Γενναιότατε, εάν υφ' υμών ελήφθησαν, να σταλώσιν, καθότι γράφω να μοι σταλώσι πράγματα, άτινα μοι αναγκαιούσι.

Λάβετε επίσης 225 αντίτυπα της εφημερίδος «Κρήτη».²

Αύριον θα βαλω εις ενέργειαν το νυν υπ'εμού ληφθέν έγγραφόν Σας προς τύπωσιν, ου τα αντίτυπα θα λάβητε ή θ' αποστείλω εξ άπαντος μεθαύριον.

Γενναιότατε!

Να φροντίσητε, παρακαλώ, να αποστείλητε εις Κρουσοσκαλίτισσαν Παναγίαν ανθρώπους και κτήματα, ίνα λάβωσι τα άλευρα, διότι κινδυνεύουσι να καταστραφώσι.

Εν βία, ο τυπογράφος Ηλίας Μανιός.

Ιωάννης Ζυμβρακάκης

1. Εννοεί το χωριό Κουστογέρακο Σελίνου.

2. Προφανώς το πρώτο φύλλο, το αφιερωμένο στο Αρκάδι.

ΕΤΟΣ Α΄

ΑΡΙΘ. 4.

1866.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 27.

Κ Ρ Η Τ Η.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ.

ΤΟ ΕΝ ΑΡΚΑΔΙ ΔΡΑΜΑ.

Ὡς νὰ μὴ ἤρουν τὰ μέχρι τοῦδε διαπραχθέντα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἦτοι οἱ ἐμπρησμοὶ τῶν οἰκῶν, αἱ βιβλίους τῶν ἐκτὸν νῆδον, αἱ σφαγαὶ τῶν ἀθῶν γυναικοπαίδων, ἡ ἀρπαγὴ τῆς περιουσίας μας, ἡ προσβολὴ τῆς τιμῆς μας καὶ τὰ τοιοῦτοι ἐμοῖα, ἰδοὺ τέλος καὶ τὸ κινδύνον τῶν βαρβαρικῶν καὶ ἀπεισιῶν πράξεων, ἰδοὺ τὰ ἐν Ἀρκάδι διαδραματιζόμενα, ὅσα τῇ εἰσβολῇ τῶν ἐχθρῶν ἐν αὐτῷ. Τίς θ' ἀναγνώσῃ τὴν κατωτέρω ἐκθεσιν τοῦ ἐν Ἀρκάδι δράματος (ὅς τὸ ἀληθὲς εὐδαίς δύναται νὰ διαψεύσῃ) καὶ δὲν θὰ φρίξῃ διὰ τὰς ἐκτὸν λαβούσας χώραν τραγικὰς καὶ οὐκ αἰσθητικὰς; Τίς δὲ θέλει διακρύψει καὶ τίνας ἢ καρδίαν δὲν θέλει σπαραξίμῃ ὅποτε μᾶλλον, ζῶντα ἐρέοντες κλιβάνους καίονμένους ἐρροδοῦν καὶ ἐλάττωσιν;

Τὸ ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους ἡμέρας παρασταθὲν δράμα ἐν τῷ νέῳ ἡρωϊκῷ θεατρικῷ τῷ Ἀρχαίου ἐμφανίει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν μέγιστον βαθμὸν τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς ἀνταρραχτικῆς τῶν ἐν αὐτῷ πολεμιστῶν 250 ἐνδόξων μαχητῶν, ὅς ἡ ἱστορία θὰ κατατάξῃ εἰς τὴν σελίδα ἐκείνην τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἐν Θερμοπύλαις Σπαρτιατῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐλπίδα καὶ ἀπάνθρωπον καρδίαν τοῦ ἐχθροῦ θὰ σπινδαλίσῃ.

Τὰ ἐν Ἀρκάδι διαπραχθέντα ἐπὶ τῶν ἀθῶν

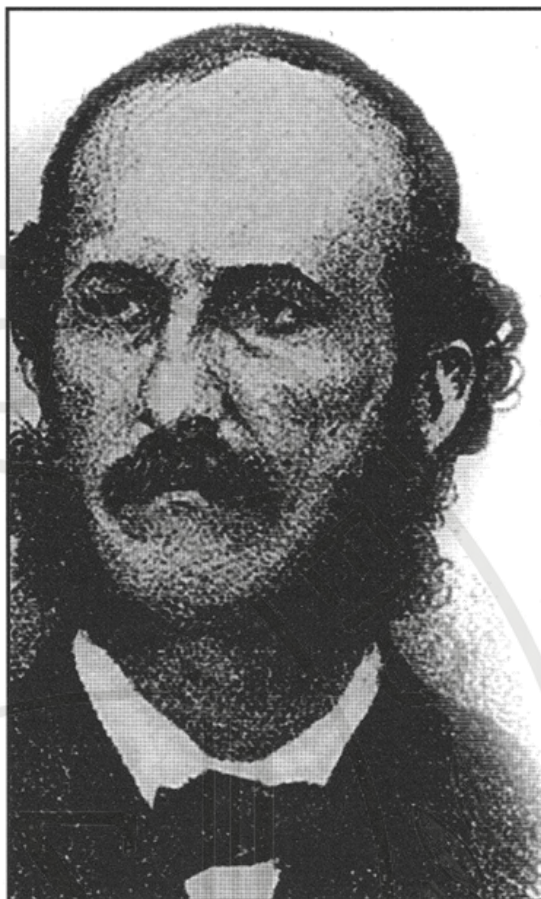
γυναικοπαίδων καὶ τῶν διασπέντων γερνῶν δὲν θέλουν ἄρα γε ἡμαυρώσει τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας τοῦ παρόντος αἰῶνος; εἶναι δίκαιον, εἶναι φιλάνθρωπον καὶ σύμφωνον μὲ τὰς προόδους τοῦ παρόντος αἰῶνος νὰ λαμβάνωσι χώραν τοιαῦτα φρικώδεις καὶ ἀπεισιῶν σκηναί; πῶς οὖν! τὰ τοιαῦτα δὲν φθάνουσιν εἰς τὰς αἰσθῆς τῆς ευρωπαϊκῆς πολιτείας, ἡ εὐρωπαϊκὴ ἡ ἐστὶν τῇ προσοχῇ καὶ τοῦ ἱστορισμοῦ ἀντισταθμίζονται τὸν ὀρθολογισμὸν καὶ τοῦ δικαιοσύνης, τὰ τοιαῦτα; δὲν ὑπάρχει τίς νὰ διαψεύσῃ τὰ τοιαῦτα; δὲν ὑπάρχει ἄρα γε διὰ τὸν λαὸν τῆς Κρήτης δικαιοσύνη καὶ ἀνταρραχία; μήπως ὁ λαὸς τῆς Κρήτης δὲν εἶχε καὶ οὗτος τὰ αὐτὰ δικαιώματα μὲ τὴν λοιπὴν ἀνθρωπότητα, εἴς ἃς ὑπάρχει δικαιοσύνη καὶ νόμος; μήπως ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἐπράξε μέγιστον τι ἁμάρτημα εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ κατὰ συνέπειαν κατεδικάσθη νὰ κατασπαραχθῇ καθ' ἐκαστὴν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ τῆς βαρβαρότητας τοῦ ἐχθροῦ; Ταῦτα πάντα τὰ πέσει, διότι ζεῖται τὴν ἐλευθερίαν τοῦ. Ἡ αἰτία αὐτὴ εἶναι ἐκείνη, ἥτις τοῦ παρέχει μέγιστον γενναίον καὶ καρτερικόν. Ἀς μᾶλλον δὲ ὁ ἐχθρὸς ἐπὶ τὸ σύμβολον καὶ σῆμα τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ εἶναι ὁ ἐλευθερία ἢ θάνατος. Ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀνταρραχόμενος τὰ πάντα θὰ περιφρονῇ, ὥστε ἂς μάθωσι καὶ ὁ ἐχθρὸς καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ὅτι τὰ παρ' αὐτῶν διαπραχτόμενα οὐδὲν οὐσιώδεις ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νὰ μετατρέψωσι τὴν ἀνταρραχτικὴν αὐτῶν ἐλπίδα.

Το πρώτο φύλλο της "ΚΡΗΤΗΣ"

Το επόμενο φύλλο κυκλοφορεί στις 7 Δεκεμβρίου 1866 και πάλι με αριθμό φύλλου 1. Κάτω από το *Ελευθερία ή Θάνατος* έχει προστεθεί: *Ζήτω η Ένωσις. Ζήτω ο Βασιλεύς Γεώργιος ο Α΄*. Το φύλλο ήταν τετρασέλιδο, με δίστηλα, διαστάσεως σελίδας 0,25X0,175, με την τέταρτη σελίδα λευκή και στην τρίτη την ένδειξη «Κατά διαταγήν της Συνελεύσεως».

Στις 18 Δεκεμβρίου 1866 ο έλληνας πρόξενος Σακόπουλος αποστέλλει στην Υπηρεσία του προφανώς αυτό το φύλλο. Όπως σημειώνει στο τέλος της αναφοράς του:

Οι επαναστάται εν μέσω των περιπετειών εις ας ευρίσκονται εξέδωσαν εφημερίδα, «Κρήτην» επονομαζομένην. Το πρώτον φύλλον της εφημερίδος ταύτης, περιελθόν εις χείρας μου, υποβάλλω εις την Υμετέραν Εξοχότητα.

Νικόλαος Σακόπουλος

Μέσα από διάφορες επιστολές κι αναφορές του Ηλία Μανιού, αναδύονται σημαντικά στοιχεία τόσο για την πορεία και τυπογραφική δραστηριότητα κατά την επανάσταση, αλλά και τις τεράστιες δυσκολίες και προβλήματα που ανέκυπταν τόσο από τις μετακινήσεις, όσο και από τις ελλείψεις υλικών, την ένδεια και τον κίνδυνο που το τυπογραφείο και οι εργαζόμενοι σε αυτό διέτρεχαν καθημερινά. Αρχίζουν πλέον οι περιπλανήσεις του τυπογραφείου, για την αποφυγή εντοπισμού και καταστροφής του. Ως φαίνεται το τυπογραφείο και οι τυπογράφοι ήταν μεν ευπρόσδεκτοι, κατά τις περιπλανήσεις τους αλλ' όχι πάντα, εφόσον έθεταν σε κίνδυνο τους κατοίκους των τόπων της μετακίνησής τους. Από τη Σαμαριά, ο Μανιός γράφει:

Σαμαριά τη 17 Ιανουαρίου 1867

Γενναιότατε Αρχηγέ!

Ο Στυλιανός Σταυρινάκης εξ Αγίας Ρουμέλης, όστις είχε τας επιστολάς της Γεν. Συνελεύσεως χθες βράδυ ανεχώρησεν εντεύθεν. Έμαθα από τον πατέρα του ότι θα φροντίση να στέλει εξ Αγίας Ρουμέλης επίτηδες πεζόδρομον, διότι ο ίδιος θα μείνει να ράψη τα στιβάνια του.

Ο Καπετάν Σήφης μ' είπεν ότι πρέπει να ερωτήση τους συγχωρίους του εάν δέχονται το τυπογραφείον, διότι ούτοι εμούτισαν..... Εις Αγίαν Ρουμελην (χωρίον) οι εχθροί δεν εμβήκαν όλως διόλου, αλλά κατέστρεψαν τους μύλους, βάρκας,

(ΖΗΤΩ Η ΕΝΩΣΙΣ, ΖΗΤΩ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο Α΄.)

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Κορίνθου αἰεὶ καὶ ἐστὶ καὶ
καρπία καὶ ζωηρά, ἃν καὶ ἕκαστος πολυεισότητος
ἐννοεῖται ὡς περὶ περὶ, μερικὰς τῶν ὑπὸ
ἐκείνην μεν ἐνταῦθα διὰ τὴν παρακλήσιν τὸ μέγε-
θος αὐτῶν. Ἡ ὧτον, κατακλίνοντος τοῦ χωρίου τοῦ
τῆς γῆς τοῦ καὶ τῶν ἐκδοχῶν τοῦ ἐκείνη
αὐτῶν τοῦ ἐν καιρῷ χιμῶντος εἰς τὰ ἀνὰ
καὶ καὶ πινυαλαῖαν δεινότερον, τρέχον εἰς τὸ στρα-
τόν, πῶς ἐκπληρώσιν τοῦ ἀπὸ τὴν πατρίδα
καθίσταται τὸν εὐρίσκειται καὶ αὐτοὶ αἶσαν, πολ-
λαὶ τὴν προση, καὶ τοῦτο, εἰς δι' ἑλλειψὶν
τοῦτο, καὶ δι' ἑλλειψὶν τὸν πρὸς μεταφορῶν
τοῦτο τῶν ἀπὸ τῶν αἰσῶν, διότι καὶ αὐτοὶ δι'

εργαστήρια και λοιπά. Εάν δυνηθώ να καταφέρω τους εγχωρίους να μείνω, θα τυπώσω την εφημερίδα, άλλως θα επιστρέψω χωρίς άλλο, διότι τινές εκ των Σφακιανών υπεσχέθησαν να παραδίδωσιν εις τους εχθρούς μας τους ξένους.

Χθες Αγιορουμελίτης τις έλεγεν εις την οικοκυράν της καλύβης του τυπογραφείου να μη με δεχθεί να κοιμηθώ, καθότι υπεσχέθησαν και τα δυο τούτα χωρία να μη δεχθώσι ποτέ ξένους.

Υπό τας διαταγάς Σας διατελών
Ηλίας Γ. Μανιός τυπογράφος.

Φυσικά οι Σφακιανοί συμμετείχαν ένθερμα στον αγώνα, με ίσως ελάχιστες εξαιρέσεις, γι αυτό και ο Μανιός γίνεται δεκτός και φιλοξενείται στα Σφακιά, όπως ο ίδιος σημειώνει σε άλλη επιστολή του με την ίδια ημερομηνία:

Οι χωρικοί μ' εδέχθησαν. Απόψε ή αύριον χωρίς άλλο θα λάβης από εμε τρεις σκάδες καπνόν. Κατά παραγγελίαν του Καπετάν Σήφη και κλπ χωρικών σοι γράφω ότι ο ιατρός Εμμ. Παπαδημητρόπουλος δια τρεις ημέρας εξόδευσε το σακκί του αλεύρου με φίλους του, ότι τους πληγωμένους δεν τους επεριποιήθη όλως διόλου, ώστε ηναγκάσθησαν ούτοι να προσλάβωσιν άλλον ιατρόν και ότι εκ των λιρών τας οποίας του edώκατε δεν έκαμε χρήσιν όλως διόλου. Εξύβριζε τους χωρικούς και επιτέλους έκαμε τον Γιαννίτσαρον ενταύθα. Ο ιατρός ήλθεν από χθες επάνω, ερώτησέ τον, να μάθης την αλήθειαν.

Εν βία, ο ίδιος.

Στις 20 Ιανουαρίου 1867 τυπώνεται το 2ο φύλλο της «Κρήτης» και το υπ' αριθμ. 3 στις 31 Ιανουαρίου 1867 οπότε προστίθεται στους υποτίτλους η φράση ΖΗΤΩΣΑΝ ΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΙΔΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ.

Εκδίδονται στη συνέχεια επαναστατικές προκηρύξεις, αν και με προβλήματα λόγω βλάβης του πιεστηρίου. Ο τυπογράφος αναφέρει:

Σαμαριά 20 Ιανουαρίου 1867

Κύριε Αρχηγέ!

Έλαβον χθες μια τουρκ. λίρα και 6 οκ. άλευρον. Λάβε εκατόν αντίτυπα εφημερίδος. Δεν ετυπώθησαν τόσον καλώς επειδή έσπασε το χέρι του πιεστηρίου και ως εκ τούτου δεν είχε τόσην δύναμιν ώστε να πιέζη περισσότερον.

Λάβε δυο οκ. Καπνά α' ποιότητος, αγορασθέντα προς 40 γρ. η οκά.

Το εσπέρας θα λάβης και τ' αντίτυπα της προκηρύξεως.

Την ερχομένην εβδομαδα πρέπει να ευρεθή τεχνίτης ή σιδηρουργός να διορθώσει το χέρι, διότι δεν δυνάμεθα να τυπώσωμεν. Είναι εκείνο το οποίον έφτιαξεν ο οπλοποιός Σας Μιχάλης Μαυρουκάκης από το Ροδοβάνι.

Ο τυπογράφος.

Εκτός όμως από τις τυπογραφικές εργασίες, ο Μανιός καταγράφει στις αναφορές και τα έγγραφα του προς τη Γενική Συνέλευση και τους αρχηγούς του

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν.

Λαὲ τῆς Κρήτης χαῖρε!

Τὰ δεινὰ ἡμῶν ἐτελείωσαν. Ἡ ἐπέμβασις ἤρχισε καὶ ἡ Κρήτη ἐλευθεροῦται ἐννομένη μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Τουρκία, βλέπουσα ὅτι χάνει τὸ ζήτημα, κατέφυγε καὶ εἰς τὸ ἀκόλουθον μέτρον. Ἐστείλεν ἑκτακτον πληρεξούσιον τὸν Σεβέρ Ἐφέντην, ὁ ὁποῖος θὰ ἔλθῃ ἐντὸς ὀλίγου, ἂν δὲν ἔλθῃ ἀκόμῃ, καὶ θὰ ζητήσῃ νὰ διορισθῶσι πληρεξούσιοι ἀπὸ καθῆ Ἐπαρχίαν διὰ νὰ ὑπάγουν εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ κλείσωσι συνθήκην μὲ τὴν Πύλῃν. Αὐτὸς θὰ ὑποσχεθῇ ὅτι ὁ Σουλτάνος θὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Κρήτην ὅ,τι τοῦ ζητήσουν. Πλὴν ἡ Πύλη δὲν τὸ κάμνει ἀπὸ καλωσύνης της, ἀλλὰ διότι βλέπει ὅτι ἡ Κρήτη θὰ ἐλευθερωθῇ.

Προσέξατε νὰ μὴ στείλῃ καμμία ἐπαρχία πληρεξούσιον. Ὅστις παραδεχθῇ νὰ γίνῃ πληρεξούσιος διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν θὰ ᾔῃαι προδότης τῆς πατρίδος καὶ θὰ ἔχῃ κακὸν τέλος. Μὴ δώσετε καμμίαν ὑπογραφὴν εἰς τὸν Τούρκον. Ὅστις δώσῃ ὑπογραφὴν θὰ ᾔῃαι ὁ χειρότερος προδότης τῆς πατρίδος καὶ θὰ μετανοεῖ κατόπιν ἀνωφελῶς.

Χαῖρετε! ἡ Κρήτη εἶναι ἰδική μας.

Ἐν Σφακίοις τὴν 20 Ἰανουαρίου 1868

(Υπογ.) Παρθ. Κελαϊδῆς, Παρθ. Περίδης, Ι. Α. Μανουσουργιαννάκης, Α. Ζ. Μπουμπουλάκης, Π. Α. Μοράκης, Ἰωσ. Χατζῆ, Ῥούσσου Βουρδουβάκης, Α. Τσίχλης, Α. Γεωργιάδης, Α. Παππαγεωργίου, Δ. Παππαδάκης, Μιχ. Κυριακίδης, Α. Μανουσογιαννάκης, Ν. Νικολιδάκης

Προκήρυξη τῆς Γεν. Συνέλευσης πρὸς τοὺς Κρήτες

αγώνα και κυρίως τον Ζυμβρακάκη, τις κινήσεις των τούρκων, την κατάσταση του λαού, πληροφορίες για τον ανεφοδιασμό, αλλά και πλείστα άλλα στοιχεία που, αποτελούν πολύτιμες πληροφορίες που ενισχύουν και συμπληρώνουν τις ως τώρα ιστορικές πηγές.

Σε μακροσκελή επιστολή του από τη Σαμαριά στις 31 Ιανουαρίου 1867 προς τον Ζυμβρακάκη, ο Μανιός δίδει αρκετά στοιχεία για τα γεγονότα της επανάστασης και κάνει μικρή αναφορά στο τυπογραφείο, ενώ ζητά και τρόφιμα, απολύτως απαραίτητα λόγω των συχνών μετακινήσεων του:

Σαμαριά την 31 Ιανουαρίου 1867

Γενναιότατε Αρχηγέ!

Χθες ήλθεν άνθρωπός μου από Ανώπολιν, τον οποίον είχαν στείλει να μοι αγοράση ολίγας ελαίας. Έφερε δε τας εξής ειδήσεις.

Χθες επήγε τουρκικόν ατμόπλοιον με 600 μουζούρια κριθής ίνα τα δωρήσῃ εις τους χωρικούς. Ούτοι δεν εδέχθησαν, αλλ' εζήτησαν ν' αγοράσωσιν, εάν ει δυνατόν, ταύτα. Το ατμόπλοιον δεν επώλησεν, αλλά διευθύνθη εις Τυμπάκι των Καστρινών³, ίνα βγάλη εκεί τας τροφάς δια τον τουρκικόν στρατόν. Ο γέρων Τυριντάνης εις το φανερόν εφάνη επαναστάτης, επειδή οι Σφακιανοί του είπον να μην εμβαίνη εις κανέν ατμόπλοιον, και ούτως απεφάσισαν να στέλωσι γέροντά τινα εντόπιον, ως μουτήν εις τα τουρκικά ατμόπλοια. Το ρηθέν τουρκ. Ατμόπλοιον σκοπόν έχει εις την επιστροφήν του να ερωτήσῃ πάλιν τους Σφακιανούς εάν θα δεχθώσι δωρεάν την τροφήν.

Η Γεν. Συνέλευσις χθες ήταν εις Ίμβρον και σήμερον έσπευσε να διευθυνθή εις Σκύφους.⁴ Έγγραφον της έστειλε εις όλους ανεξαίρετως τους Σφακιανούς, δηλ. τους οπλαρχηγούς και οπλοφόρους, να συναχθώσιν όλοι εις Σκύφους ίνα σκεφθώσι κλπ. Επρόσθετε το έγγραφον ότι ο Μεχμέτ Πασάς μεθ' όλου του του στρατού εμβήκεν εις Χανιά. Τα χθεσινά γραμματά Σας εδόθησαν υπό του κυρίου Ιωάννου Κοφινάκιού (αδελφού του Καπετάν Ανδρουλή) εις τινα, εκ Μουρί, δια να τα υπάγῃ εις την Γεν. Συνέλευσιν.

Ετερός τις από Ρεθεμνιώτικα μας έφερεν τας εξής ειδήσεις:

315 ξένοι σχεδόν εμβήκαν εις Ρέθυμνον και ανεχώρησαν μ' εν γαλλικόν δι' Ελλάδα. Τούτους έμβασεν μέσα εις αρχηγός τούρκος μ' εν ταμπούρι. Ανεχώρησαν προχθές την Πέμπτην ή την Παρασκευήν. Λέγεται ότι αιτία της αναχωρήσεώς των κατά τους μεν ήτο η πείνα και κατά τους δε (το βέβαιον) η διαίρεσις μεταξύ των αρχηγών Πετροπουλάκη και Κορωναίου.

Τρία τουρκικά ατμόπλοια ήσαν εις Ρέθυμνον, διαταγήν έχοντα να παραλάβωσι τον αιγυπτιακόν στρατόν.

3. Εννοεί το Ηράκλειο.

4. Ασκήφου (χωριό των Σφακίων)

Ο Βυζάντιος μετά 2 – 3 ξένων είναι με την Γεν. Συνέλευσιν.

Του Τριτάκη η διαμονή αγνοείται, και ως εκ τούτου παρήγγειλον οι οπλοφόροι του όπου και αν ευρίσκεται να ενωθή μετ' αυτών.

Τα ατμόπλοια άτινα έβγαλον τον Πετρουλάκη, έβγαλον επίσης εις Άγιον Νικόλαον των Καστρινών, πλησίον της Στύας, 500 ξενους και βόδια πολλά, πολεμοφόδια, τροφάς κλπ.

Οι εδώ χωρικοί ετοιμάζονται να έλθωσιν εις πόλεμον.

Επειδή ενταύθα, γενναιότατε, δεν ευρίσκομεν τροφή ν' αγοράσωμεν και μια λίρα την οκάν να δώσωμεν, δια τούτο σε παρακαλώ να δώσης του ανθρώπου μου τουλάχιστον 10 οκάδας παξιμαδίου και ολίγον ρούμι να μου φέρη, επειδή ήδη είμεθα δυο και πεινούμεν. Και τούτο επειδή συχνά συχνά με πιάνει καρδιόπονος. Εάν σας έφερον την τσόχαν χθες ως και την ποτάσαν⁵, παρακαλώ να μοι την στείλητε με τον άνθρωπόν μου.

Εάν ο οπλοποιός Μιχάλης Μαυρουκάκης (δηλ. ο γενικός) από Ροδοβάνι εργάζεται που, Σε παρακαλώ να με ειδοποιήσης δια να στείλω δυο εργαλεία του πιεστηρίου να μου διορθώση. Εάν πάλι γνωρίζετε κανένα άλλον σιδηρουργόν, μοι γράφης και τα στέλλω εγώ με τον άνθρωπόν μου.

Στείλατέ μοι, παρακαλώ, καμμίαν αγγελίαν ή εφημερίδα να Σας τυπώσω.

Ο υπό τας διαταγάς Σας διατελών

Ηλίας Γ. Μανιός τυπογράφος.

Προφανώς τα προβλήματα με την υποδομή του τυπογραφείου συνεχίστηκαν και επιδεινώθηκαν. Στην απελπισία του για την επιδιόρθωση του πιεστηρίου αλλά και βελτίωση των συνθηκών εκτύπωσης των εντύπων, ο Μανιός απευθύνεται στην Εν Αθήναις Κεντρική Επιτροπή των Κρητών, όπως και παλαιότερα, όπως αναφέρει, ώστε να κάνει γνωστό το πρόβλημα με έντονο τρόπο, στην αναζήτηση λύσης ως προς την εκτέλεση των εργασιών που είχε αναλάβει. Στην επιστολή αναγράφονται με λεπτομέρειες οι ελλείψεις και τα αναγκαιούντα υλικά για τις σωστές εκτυπώσεις, αλλά δίδονται και άλλα ενδιαφέροντα σχετικά ή μη στοιχεία:

Προς την Εν Αθήναις Κεντρική Επιτροπήν των Κρητών
Παντζανός⁶ ή Φραγκοκάστελλον (χωρίον της επαρχίας Σφακίων)

Την 26 Φεβρουαρίου 1867

Κύριοι!

Προ δυο σχεδόν μηνών Σας έγραφα, ως και η ενταύθα Γενική Συνέλευσις των Κρητών, ότι μας χρειάζονται μερικά πράγματα, άνευ των οποίων είναι αδύνατον να ίδη ο κόσμος εκ Κρήτης εκδιδόμενον, δηλ. εκ του ενταύθα τυπογραφείου

5. Υλικά για το τυπογραφείο

6. Πατσιανός (Σφακίων)

της, καθαρὸν τύπον. Ὅθεν σας παρακαλῶ αὐθις νὰ στείλητε ὅσα Σας σημειώσω, ἅπανα θὰ ἔχητε εὐσώκλειστα ἀσφαλῶς ἐντὸς κιβωτίων καὶ ἐπιγραφὴν «δια το τυπογραφεῖον», διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει θ' ἀναγκασθῶ νὰ προσκολληθῶ εἰς τινὰ τῶν ἐνταύθα ἀρχηγῶν ὡς ὀπλοφόρος ἐθελοντῆς καὶ λάβετε ὑπ' ὄψιν ὅτι ποτέ οποι-οσδήποτε τεχνίτης τυπογράφος καὶ ἀν ἐπιχειρισθῇ νὰ ἐκδώσῃ τι ἐκ τοῦ τυπογραφείου θὰ εἶναι ἀδύνατον. Ἀναγκαιοῦσι δὲ τὰ ἐξῆς:

Δυο κυλίνδρους οἵτινες θὰ μελανόνουσι τὰς δυο σελίδας τῆς ἐφημερίδος μας, δηλ. θὰ ἴναι τόσον μακρεῖς, ὥστε νὰ σκεπάζωσι καὶ τὰς δυο σελίδας. Ἐν καλοῦσι ἀπὸ τζίγκον, ἐντὸς τοῦ οὐοίου θὰ χύνω τοὺς κυλίνδρους. Ἐν καζάνι τενεκε-δένα, το ὁποῖον θὰ βράζῃ το νερόν καὶ ἐν ἄλλο μικρότερον το ὁποῖον θὰ βράζῃ ψαρῶκολλαν, καὶ το ὁποῖον θὰ ἐμπαίνει ἐντὸς τοῦ ἄλλου καζανίου. Ψαρῶκολλαν ψιλῆς, ἕως δέκα οκάδας. Ζάχαριν ἕως δυο οκάδας. Ποτάσσαν ἕως πέντε οκάδας. Στοιχεῖα τῶν ἐνδεκα «σειράν ολόκληρον» ἕως τριάκοντα πέντε οκάδας, διότι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἤδη, ἐνεκα τῶν διαφόρων καὶ πολλῶν μετακομίσεων ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, ἀπ' ὁρους εἰς ὅρος, καὶ ἀπὸ ποταμῶν εἰς κρημνούς, κατεστράφησαν ὅλα σχεδόν ἢ ἐχάθησαν. Δυο δέματα χάρτου τυπογραφικοῦ μεγάλου, δηλ. ὡς τοῦ Αἰ-ῶνας καὶ νὰ πίνει το νερό του, διότι το χαρτί μας, ἥτοι δυο δέματα αὐτοῦ ολό-κληρα ἔκαμον διάγουμα (ἐκλεψαν) ἀπὸ το Χριστογέρακο οἱ Λακιῶται, Σελινιώται, Κισσαμίται καὶ λοιποί, δια νὰ τζιγαρίζωσι⁷ μ' αὐτὰ καὶ πρὸς τούτοις νὰ κάμωσι φυ-σεκία, διότι, ὡς ἔλεγον, χαρτί του γραψίματος δὲν εἶχον. Δυο γραμματοθήκας ἢ στοιχειοθήκας ἐλληνικάς. Πέντε πήχεις τσόχας δια το πιεστήριον καὶ πέντε πή-χεις πανίου λινού δια το τύμπανον. Δυο σβούρτσας δια νὰ πλύνωμεν τὰ στοιχεῖα τοῦ τυπογραφείου καὶ δέκα δωδεκάδας βουλοκέρι, δια νὰ βουλώνωμεν τὰ γράμ-ματά μας.

Κύριοι,

Ἐπειδὴ ὁ κύριος Νικόλαος Ζινεβράκης εἶναι ἰδιοκτήτης τυπογραφείου αὐ-τόθι δύναται νὰ λάβῃ, δια τὴν πατρίδα μας καὶ αὐτὸς ἀγωνιζόμενος, τὴν καλω-σύνη νὰ ετοιμάσῃ τὰ σεσημειωμένα εἶδη μετὰ τοῦ κυρίου Δημητρίου Εἰρηνίδους συνεννοούμενος, καὶ τοὺς οὐοίους καὶ ἐγὼ ἰδιαίτερος παρακαλῶ νὰ φροντίσωσι περὶ αὐτῶν.

Ἐλαβον μόνον δύο τενεκεδάκια τυπογραφικῆς μελάνης δια τοῦ «Πανελλη-νίου» τῆς 20 τοῦ παρελθόντος μηνός Ἰανουαρίου.

Δια τοῦ «Ἀρκαδίου» δὲν ἔλαβον τίποτε.

Ἐὰν θέλητε νὰ μάθητε περὶ τῶν πραγμάτων μας, εἰσὶ τὰ ἐξῆς:

Το πλεῖστον μέρος τῆς Κρήτης ησυχάζει. Μόνον Σφακιῶται, Σελινιώται, ολίγοι Κεδωνιώται, Κισσαμίται, Αποκορωνιώται, Ρεθύμνιοι, ἈγιοΒασιλειῶται κλπ, τρέχουσιν ἐνθεν καὶ ἐνθεν καὶ καίουσι χωρία τουρκικά, δεκατίζουν τοὺς μουσουλμάνους καὶ

7. Χρήση τοῦ χαρτιοῦ γιὰ περιτύλιγμα καπνοῦ (τσιγάρο).

Η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ.

Πρὸς τοὺς Κρητικούς Τούρκους.

Καὶ πάλι δευτέρα φορά σας γράφομε νὰ σμίξετε με μᾶς, γιατί ὁ πατοὶ σας δὲν εἶστε ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, μὲν δ' ἀπὸ τὴν Ἀραπιά, μοναχὰς εἶστε χαλίσιοι Κρητικοί, ἔχετε αἷμα ἑλληνικὸ, καὶ γρυκήσατέ το.

Ὅντεν ἐπῆρανε οἱ Τούρκοι τὴν Κρήτη ἀπὸ τσοὶ Βενετσάνους (1669) ἐτουρκέψανε πολλοὶ εἰς τὰ Καστρινὰ, γιατί δὲν ὑποφέρανε τὴ μαύρη αἰλαβιά· εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Δασκάλου τοῦ Γιάννη (1770) ὄντεν ἐπατηθήκανε τὰ Σρακιά ἐτουρκέψαν εἰς τὴν Κάντανο οἱ Σεληγιώταις,

Τοῦτα ποῦ σας λέμε, καὶ ὁ πατοὶ σας δὲ μπορεῖτε νὰ τὰ κάμετε ἰνκιάρι· γιατί μὲν τὸ ναμάζι «ἀλλάχου ἐκπέρ» (μέγας ὁ Θεὸς) δὲν κατέχετε ἵντα λέει· γιατί τὰ σπῆθια σας εἶναι μαζὺ με τὰ δικὰ μας· γιατί φορεῖτε τὰ ἴδια ρόδια με μᾶς· γιατί ἔχετε τὴν ἴδια παληκαριά, τὸ ἴδιο ζάλο, τὴν ἴδια γλῶσσα. Γιὰ τοῦτα οὐλα πρέπει νάρθετε μαζὺ μας γιὰ νὰ ζήσωμε πάντοτε ὁμάδι σὰν καλοὶ πατριῶταις.

Ἐμεῖς ὡς τὸ κατέχετε δὲν ζητοῦμε ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο ὅπου ἐζητούσανε οἱ μπαμπάδες μας τὸν πρῶτον ἀρμπεντέ (1821), ὄντεν ἐπολεμήσανε δέκα χρόνους· τὸν καιρὸ τῶ μουνιδῶ (1833), τὸ βάχτι τοῦ Χαιρέτη (1841) τὸν καιρὸ τοῦ Μαυρογέννη (1858), καὶ ἐδὰ (1866), ὅπου πολεμοῦμε ἐνάμισυ χρόνο. Μὴν ὀρπίζετε πλὴν ὅτι ὁ ἄρθει ὁ καλὸς καιρὸς· ἀπορπισθῇτε ὁ καλὸς καιρὸς εἶναι ἡ ἐλευθεριά.

Γιὰ αὐτηνιδὰ τὴν ἐλευθεριά ἐμεῖς τόσα χρόνια πολεμοῦμε· γιὰ τὴν ἐλευθεριά ἐσκληρωθήκαμε· γιὰ τὴν ἐλευθεριά ἐχάσαμε ὅ,τι εἴχαμε· γιὰ τὴν ἐλευθεριά ἀποχωρισθήκαμε ἀπὸ τῇ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ μας· γιὰ τὴν ἐλευθεριά ὁ ἀποθάνομε.

Τὸ λοιπὸς πατριῶταις βαγεστήσατε ἀπὸ τσ' ἀνατολίταις τούρκους, καὶ ἔρθετε μαζύμας γιὰ νὰ ζήσατε καὶ τοῦ λόγου σας με τὴν ἐλευθεριά· θεωρεῖτε τσοὶ τούρκους τσ' Ἑγριπο· πῶς ζοῦνε εἰς τὸ μωριά (Ἑλλάδα)· εἶναι ἐλεύθεροι· ἔχουνε τὴν πίστι τους· ἔχουνε τὰ χαρέμια τους· μαθαίνουνε γράμματα καὶ κρίνονται με τὸν ἴδιο νόμο.

Τοῦτα σας γράφομε καὶ τοῦτα σας λέμε.

Ἀπὸ Σρακία

Η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ.

Προκήρυξη πρὸς τοὺς Κρητομουσουλμάνους

πράττωσι κατά των φίλων του Κορανίου όσα δύνανται. Όσα πράγματα έβγαλε το «Αρκάδι» εις Νίλγκα εμοιράσθησαν υπό της επαρχίας ταύτης δικαίως, δηλ. εμοίρασαν εις τους ξενους και τας λοιπάς επαρχίας όλα τα πράγματα, εκτός μόνο της γαλέντζοι.

Σας ορκίζομαι εις την Αγίαν ταύτην Μεγάλην Τεσσαρακοστήν ότι ίδον οικογενείας πολυμελείς (να) τρώγωσι μήνα αλόκληρον χόρτα ενταύθα, εις Ανάπολιν, Καλοκάντζα, Βουτά, Αρ. Ιωάννην, Λιβανιανά Λουτρόν, Κομητάδες, Αγίαν Ρουμέλην, Αράδαιναν, Σαμαριάν, Πρόσγαλιον, Τιμβρον, Σκύφους, Μπερί, κλπ.

Επειδή κακόβουλοι τινες είπον εις τους εχθρούς μας ότι το «Αρκάδι» έμελλε να έλθη και αυτήν την εβδομάδα, δια τούτο βλέπομεν καθημερινώς παραπλέοντα τα παράλια των δυτικών τούτων επαρχιών, 6 – 10 τουρκικά ατμήρη.

Στείλατέ μου, παρακαλώ και εμέ τρεις ενδυμασίας φορεμάτων, τας οποίας θα δώσω εις δυο βοηθούς μου τας δυο και την άλλην δια τον εαυτόν μου. Περί τούτου νομίζω έγγραψα και άλλοτε. Επί του παρόντος δεν έλαβον εκ τούτων τι, διότι έβλεπον άλλους ξένους ολογύμνους πολύ περισσότερον από ημάς.

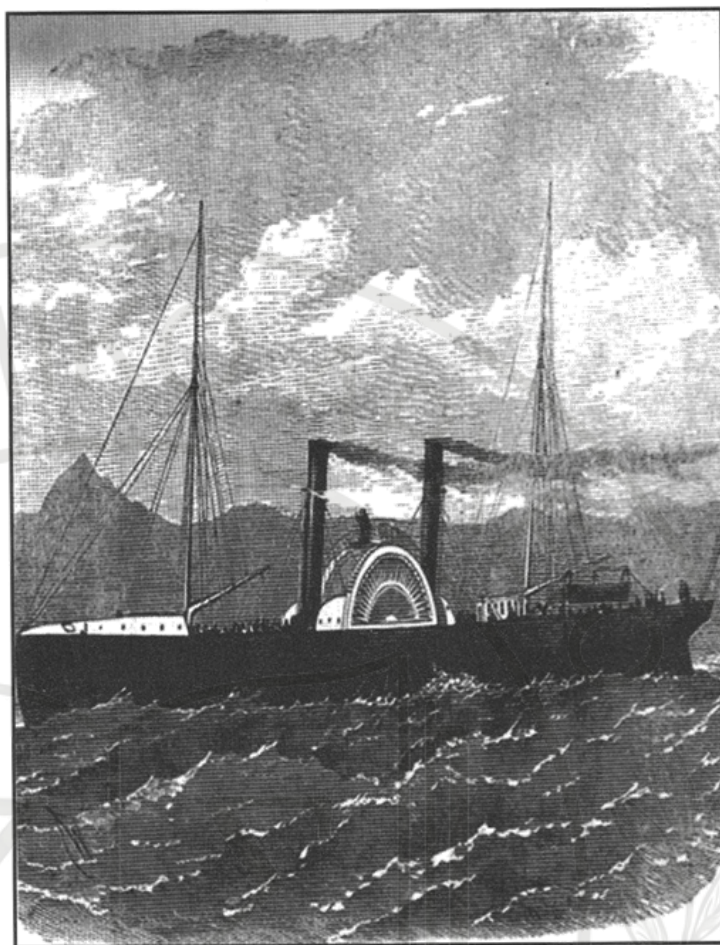
Ασπάζομαι τον κύριον Αν. Φ. Παππαδάκην, Πρόεδρον, Κρ..., Ρενιέρην, συμπατριώτην μου Γεώργιον Σκουζέν, τον Γραμματέα αυτού Εμμ. Μηλιαράκην και όλους ανεξαιρέτως τους υπέρ του όλου αγωνιζομένους.

Φροντίσατε, Κύριοι, όσο δύνασθε ογλήγωρα περί της ελευθερίας μας, διότι εάν εντός του Μαρτίου δεν λάβωσι αι ευεργετιδές μας Δυνάμεις πρόνοιαν αληθή υπέρ ημών, τότε σκοπεύομεν, ο μη γένοιτο, να προβώμεν εις άλλα μέτρα.

Ο φίλος Σας

Ηλίας Γ. Μανιός

Τυπογράφος

Το ατμόπλοιο «Αρκάδιον»

Ο Μανιός επικοινωνεί φυσικά και με τη Γεν. Συνέλευση, ενώ δεν απαν-

Το Αρκάδι μετά το ολοκαύτωμα

τώνται άλλα έγγραφα του προς τον Ζυμβρακάκη. Ο τυπογράφος ζητούσε κατά καιρούς τη μισθοδοσία του, βάσει του συμφωνητικού που είχε υπογράψει. Έτσι στις 20 Ιουνίου 1867 και ευρισκόμενος στον Πατσιανό, τους αποστέλλει την παρακάτω επιστολή:

Πατζανός 20 Ιουν. 1867

Κύριοι,

Στείλατέ μοι, παρακαλώ, αν ευκολύνεσθε γρ. 780 έτι, τα οποία έχω να λάβω από υμάς. Αν δεν έχητε, στείλατέ μοι απόδειξιν δια να τα λάβω από την Ελλάδα.

Στείλατέ μοι έτι την άδειάν μου, διότι έχω σκοπόν να βλέπω το Αρκάδι. Με πρώτον ατμόπλοιον θα επιστρέψω χωρίς άλλο.

Ταύτα προς είδησίν σας.

Ένεκα του φόβου, το τυπογραφείον μετεκομίσθη εις Σχιστήν. Έρρωσθε. Ο υπό τας διαταγάς σας διατελών Ηλίας Γ. Μανιός τυπογράφος

Ο αγώνας συνεχίζεται έντονος, οι τούρκοι εξαπολύουν επιθέσεις παντού, φυσικά και εναντίον των Σφακίων, οπότε το τυπογραφείο μεταφέρεται και πάλι αλλού. Προσπαθώντας να αποτρέψουν την κυκλοφορία της εφημερίδας και των προκηρύξεων, οι τούρκοι, σε κατά τόπους επιθέσεις, προχωρούν και σε μερική καταστροφή της τυπογραφικής μηχανής:

Εν Καλλικράτει την 20 Ιουλίου 1867.

Κύριοι, εκ του τυπογραφείου αφήρεσαν οι τούρκοι τον κορμόν και την κάτω πλάκαν του πιεστηρίου, ολόκληρον το χαρτί, ένα κύλινδρον και ένα τενεκέν μελάνι, ως και το μελάνι του γραψίματος. Εγώ εξηπάτησα τους ιδίους πασσάδες, συνομιλών μαζί των, προπάντων τον Ομέρ και Αλήν πασσάδες. Όταν ενωθεί και η Γεν. Συνέλευσις, μαζί σας θα έλθω να σας διηγηθώ τα πάθη μου προσωπικώς. Έρρωσθε.

Ηλίας Γ. Μανιός, τυπογράφος.

Στις 8 Αυγούστου ο Μανιός αποστέλλει άλλη επιστολή του από τον Αλμυρό, δίνοντας πληροφορίες για τη μεταφορά γυναικοπαίδων από τις ξένες δυ-

353⁷ εν Καλλικράτῃ, τῇ 20⁷/αὐγ.
 Κύριε...
 1867
 ἔνι 9⁷ Τυπογραφίᾳ ἀγύριστα
 οἱ Τόρκοι τοὺς κορμούς καὶ τὰ
 κάρδια ἀγύριστα ἐὰν στεινὰ, ὅσοι
 κηρύσσον ἐὶ χαρτὴν ἕνα κὺνδρον
 καὶ ἕνα θύλακον μέγαν, ὡς εἶ
 ὁ μέγαντος ἐὰν γραμματολόγος.
 ἔγω' ἐξιστάμεθα τὴν ἰδίαν
 Πασσάδες, συνομιλοῦντες μαζὴν
 ὡς, ἀπὸ τῶν αὐτῶν τοῖς ὁμοῖς καὶ
 ἡμῶν Πασσάδες.
 ὅσοι ἐνὸς καὶ π. Σ. Σὺν ἐν
 ὡς μαζὴ Σὺν θά' ἔθω νὰ Σὺν
 Συναγερμῷ τὰ αὐτὰ μετ' ὁμοῖς
 οὕτως. ἡρεσέτωθε.
 Ἡμεῖς Γ. Μανιός,
 Τυπογράφος.

Η επιστολή του Μανιού για την κλοπή εξαρτημάτων του τυπογραφείου από τους Τούρκους.
 (Καλλικράτης 20/7/1867)

ΕΤΟΣ. Α' ΑΡΙΘ. 5-7. ΕΝ ΚΡΗΤΗ, 1367. ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 13.

K P H T H.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ.

ΖΗΤΗ: ΜΕΝΟΥΣΙΣ. ΖΗΤΩ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΓΡΗΝΟΣ Ο Α΄ ΖΗΤΗΣΑΝ ΑΙ ΠΡΟΣΦΑΤΙΑΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ.

4. 4. 4.

РАІАТАГМА

Ἰππὸς τὸν Μοισαφῆν Ναιΰνη Πισσῆν.

[illegible]

τὸν καὶ περισθῆναι καὶ καὶ ἐπιτελεσθῆναι τὸν τροπὸν,
 καὶ ὁ θεὸς ἀποκρίσας τῇ Ῥήτινι οὕτως ἀπεκρίθη,
 ὅτι μὲλλον ἐκ ἀποσταλῆς αὐτοῖς, οὕτως ἄρα ἐκ-
 λεῖψαι ὁλοτελεῖν, ἡ σωματικὴ ἐργασία κατέστηται,
 τοιοῦτος να σχεδόν καὶ μετα-διδῶν τὸν ὅποιον καὶ
 ἐκπνευσθῶσαν αἱ ζῆμια, ἀς ὑποστῇ ὁ τόπος καὶ
 να τελεσθῶσιν ὁ τροπὸς τῆς δουλείας συμφῶ-
 νως πρὸς τὴν καὶ ἡμῶν καὶ διακίνας ἀνάγκης τῶν
 κατοικούντων καὶ οὕτως καὶ ἐπινυχθῇ ἡ προσέλευσις ἐν-
 χερὴ δια τῆς ἀνακτορῆς καὶ τῆς γυμνασίας καὶ τοῦ
 ἐμπορίου καὶ διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἐν τῇ τῆς κα-
 τεστάσεως τοῦ τόπου. Ἀλλὰ διὰ καὶ ἐπιτελεσθῶσαν
 αὐτὸς τὴν πρὸς τῆς δουλείας τῆς Ῥήτινι μετὰ
 τῶν καὶ ῥατῶν καὶ καὶ κατεργασθῇ ἡ πολυμένη
 ἐργασία, οὕτως καὶ ἡ γυμνασία, ἡ ἐκτελέσει ἀναγκασίον
 καὶ προσελθῇ καὶ ἡ γυμνασία τῶν ἐκ τῶν προαρί-
 των καὶ χερσίνων τῶν ἐκτελεσθῶσαν τῶν ἀπο-
 κρίων. Δὲ καὶ πρὸς τὴν προτάσας τῆς ἐκτελέσεως Κυ-
 βερνήσιος ἐκτελέσει καὶ ὁ καὶ ἀποκρίσας ὅπως διε-
 νεργήσῃ διὰ τῶν κατελέων τῶν ἐκτελέσει, ἐκτελέσει
 Νυχτὶ (ἐκτελέσει) ὁ δὲ καὶ ὁ καὶ προαρίτων Μουσικῶ-
 νων καὶ μὴ καὶ οὕτως τοὺς οὕτως ἐκτελέσει
 νως καὶ ἐκτελεσθῇ ἐκτελέσει. Ὡς οὕτως οὕτως δὲ
 πρὸς πέντας ὁ δὲ καὶ κατελέων καὶ οὕτως οὕτως διὰ
 τῶν καὶ οὕτως ἐκτελέσει ἐκτελέσει καὶ ἐκτελέσει
 τῶν καὶ ἐκτελέσει ὅπως οὕτως ἐκτελέσει καὶ οὕτως
 καὶ οὕτως καὶ οὕτως

Τὸ ἱεροπρότερον ταῦτα τοῦ Ἀποστό-
λου εἰς Ἀσίαν· γράμμα ἑνὸς ἀπὸ τῶν καὶ
πρὸς ἡμῶν καὶ καὶ οὗτοι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν
ὅπως μὴ ἀποστείλῃ εἰς τι μὲν αὐτοῦ θωρῶν προ-
σηλυτικῶν ἀγαθῶν καὶ ἀποκρίνῃ ὑμῶν· ἀλλὰ
τὴν προσηλυτικὴν οὐκ ἀφ' αὐτοῦ ἀποκρίνῃ καὶ τὰ
ἀποκρίματα, εἰ μὴν ἡμεῖς ἀλλήλων παντὸς
ἀλλήλων ἐκ τῶν ἐκτελέσων γινώσκοντες ταῦτα, ἀλλ' οὐκ

νόμες, αλλά χωρίς καμιά αναφορά για το τυπογραφείο και τις εργασίες του. Αλλά βέβαια οι βιοτικές ανάγκες των τυπογράφων ήταν πιεστικές και δεν έπαιρναν αναβολή. Στις 11 του ίδιου μήνα, σε άλλη επιστολή του από τον Αλμπέρ, αφού και πάλι δίνει στοιχεία για τα γυναικόπαιδα, επανέρχεται στα μισθοδοτικά του:

..... Προχθές έλαβα συναλλαγματικήν σας εκ γρ. 300. Σας παρακαλώ πολύ να μου χορηγήσετε έγγραφον απόδειξιν όσων γρ. έχω λάβει εκ του Γενικού Ταμείου Κρήτης, διότι αύτη θα μοι χρειασθεί εις Αθήνας. Εάν μοι την αρνηθείτε, γνωρίζατε ότι εγώ θα λάβω φράγκα εκ της εν Αθήναις Κεντρικής Επιτροπής των Κρητών, σύμφωνα με το μετά ταύτης επίσημον συμβόλαιόν μας. Γνωρίζατε ότι τους μήνας Οκτώβριο, Νοέμβριο, Δεκέμβριο και Ιανουάριο δεν πληρώνετε, επίσης δεν αναγνωρίζετε έξοδα 200 γρ. Μόνον τους μήνας Ιούνιον και Ιούλιον αναγνωρίζατε. Παρατηρήσατε καλά το κατάστιχόν σας και θα ίδητε ότι εις την ενταύθα ενδεκάμηνον διατριβήν μου έχω λάβει γρ. μόνον τεσσάρων μηνών, ήτοι γρ. 600, ήτοι τα 300 μετρητά και τ' άλλα 300 να λάβω από Αθήνας, δηλαδή ούτε 20 παράδες την ημέραν δεν μου edώσατε...

... σας παρακαλώ πολύ να μην δυσαρεστηθείτε δια τα έγγραφα τα οποία σας ζητώ, να μοι χορηγήσητε, διότι είναι νόμιμον και δίκαιον να μοι χορηγηθώσι τα τινάτα...

Λίγες μέρες αργότερα επανέρχεται και πάλι στο θέμα με κάπως πιο μελοδραματικό τρόπο, αν και δεν θα μπορούσε κάποιος να αμφισβητήσει τις δυσκολίες επιβίωσης και εργασίας σε ένα άγνωστο τόπο:

Να μου στείλετε παρακαλώ με τον ίδιο άνθρωπο χρήματα, διότι δεν έχω ούτε ψωμί να φάγω. Επίσης να μου στείλετε ένα Συστατικόν ότι ήμουν εις Σχίστην παλιορκεμένος και γραμματίον χρηματικόν, όσα χρήματα έχω να λάβω από αυτής, δια να τα λάβω από επάνω αν δεν μου τα στείλητε.... Παρακαλώ την Συνέλευσιν να μου στείλει με τον ίδιον εγχειρίζοντά σας την παρούσαν μου, Απουσίας άδειαν και ότι έχω εντολήν να φέρω πράγματα του τυπογραφείου, διότι άλλως δεν δύναμαι να κάμω τι. Αναμένω απάντησιν χωρίς άλλο γραπτήν.

Ο εις τας διαταγάς Σας διατελών

Ηλίας Γ. Μανιός, τυπογράφος.

Δεν είναι γνωστό αν ο Μανιός πήγε τελικά στην Αθήνα για να φέρει τα απαραίτητα εξαρτήματα και υλικά. Προφανώς επανήλθε ή παρέμεινε στην Κρήτη και συνεχίστηκε η έκδοση της εφημερίδας⁸, των προκηρύξεων, αναφορών, υπο-

8. Τα φύλλα που σώζονται είναι : φ. 3, 5-7, 10-11, 19, 22, 23-25 (Βιβλιοθήκη της Βουλής), φ.1 και 12, η 5η και η 6η σελίδα του φ. της 13 Μαΐου 1867 και ημίφυλλο φύλλου του Μαΐου ή Ιουνίου 1867 (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης).

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ.

ΑΛΕ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ!

Ὁ Πατριάρχης ὅστις ἐνισχύει τοὺς ἀσθενοὺς καὶ ἀδυνάτους, αὐτὸς ἐνισχύει καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τὸν παρὲν ἡμῶν ὑπὲρ τῆς τελείας ἐλευθερίας Ἀγώνος μὲ τὸν γυναικότητα διὰ καὶ Κρητικὴν ἀνδρείαν ἰδεοποιήσαν καὶ πάλιν τὰ νεκρὰ ὅπλα ἡμῶν καὶ τὴν συνειδήσαν ὅλου τοῦ ἑθνομνηστείου καὶ πτωχεύσαντες ὁ Κόσμος ἐλευθερίας συνδράμει καὶ βιάζεται γινώσκει εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, τῆς Ρωσίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας Ἑβρώπης καὶ αὐτὴ ἀκόμα τῆς Ἀμερικῆς, ὅχι μόνον δι' ἡμᾶς οἱ ὅποιοι ἐνισχυόμεθα μέσα εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς οἰκογενεῖς, αἱ ὅποιαι κατέρχονται εἰς τὴν ἐλευθερίαν Ἑλλάδα. Παρατηρεῖτε ὅτι μὲ ἀπὸλλονται καθ' ἑμῶν καὶ πολυμορφίδι καὶ ὅπλα καὶ τρόμακ διαφόρα ἀλλότρια, παῖμαδὶα πετοὶ καὶ ὅτι ἄλλο μᾶς ἀναγκαῖον. Πάλιν δι, ὡς μᾶς γράφουν ἔχοντες συντόμως, διὰ νὰ παραλάβουν τὰ γυναικώπαιδά μας καὶ νὰ τὰ μεταφέρουν νὰ τὰ ἐξαγαλίσουν εἰς τὴν ἐλευθερίαν γὰρ τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἑλλάδος νὰ ἀπολυμδαίνον καθὶ περιβαλὼν καὶ περιποιήσιν.

Ἐν ὅλοιον ὅλος ὁ κόσμος μᾶς βοηθεῖ καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἐργαίει εὐκρινῶς διὰ τὴν τελείαν ἐλευθερίαν μας, ὅλοι δι' αἱ Στ. Χριστιανικαὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως αἱ τρεῖς Μεγάλαι καὶ Προστάτιδες Δυνάμεις καὶ αὐτὴ ἡ φιλόνητος Ἀμερικὴ ἐνισχύει διὰ νὰ γίνῃ ταχὺ ἐπιβόητος, εἶναι λυπρὸν τὸ ἵντι ν' ἀνυψέται καὶ διαδίδεται εἰς τὸν κόσμον ὅτι μερικοὶ ἀγοραστῆρες καὶ μεθωτοὶ τοῦ Μουσουλμάν Πιστοῦ Προδότες πάντοτε τῆς πολυπαθοῦς Πατρίδος, περιέρχονται ἢ κατοικοῦν τὰς ἐπαρχίας καὶ μὲ καθὺ τρόπον προσπαθοῦν νὰ καταστρέψουν τὸν ἥνον Ἀγῶνα ψευδῶς διαδίδοντες ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐλευθερία μας καὶ εἰς συμβουλίαν νὰ ὑποταχθῇτε ἐνάντιον εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ νὰ παραδώτε τὰ ὅπλα σας.

Ἀδελφοὶ Κρήτες! Δι' ἀγάπην Θεοῦ καὶ Πατρίδος, σκευθῆτε καλῶς καὶ μὴ τολμήσετε νὰ κατεστρέψετε τοὺς ἑαυτοὺς σας καὶ ὑποδουλώσετε τὴν ἑμῶν Πατρίδα, αὐτὴ δὲ ὑποταχθῇ καὶ πάλιν ἐλθόντων διὰ παντός Κιρκάσιοι ὁ Τούρκος τῆς Ἀσίας ὅς γινώσκῃ ἡ Κρήτη νὰ μᾶς ἀναλίσκῃ καὶ τοὺς Ἀράβους καὶ τοὺς Ἀνατολίτας.

Ἀδελφοὶ Κρήτες! ἡ εἰρήνη τοῦ τόπου μᾶς εἶναι καὶ τῆς καὶ ἡ εἰρήνη τῶν Προσφύγων καὶ τῶν Πατριάρχων καὶ ἀδελφῶν, μὴ ἐκτρέψετε αὐτοὺς ν' ἀμαυρῶνται τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἡμῶν διότι τὰ ὅπλα (καὶ αὐτὰ τὸν πατριάρχη σας εἰς εἰς διώκων καὶ θὰ ἔξω ποτὶ ὅλους. Πρέπει νὰ γινώσκῃτε ἀνδρείαι καὶ

Γενναίαι. Τὰ ὅπλα σας εἶναι ἡ ἀνδρεία καὶ ἀσφάλεια σας καὶ μάλιστα ἀκούσιν, ὅτι μερικοὶ λέγον ὅτι πρέπει νὰ παραδώσῃτε τὰ ὅπλα.

Ἀδελφοὶ καὶ Γενναῖοι Κρήτες! Ὁ ἀρχιεὶς τῶν ῥανκός μας πρέπει νὰ μᾶς ὅτι αἱ Κρήτις τότε ἐκάλως δὲν παραδίδουν τὰ ὅπλα τὰ ὅπλα εἶναι ἡ μόνη ἐλευθερία τῶν ἡμῶν, καὶ τοῦ δοσώμεν καὶ πάλιν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἔχοντες σταθερὰ τὴν ἀπόρρῃσιν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν ἢ νὰ ἑνωθώμεν μετὰ τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἑλλάδος.

Ἀνάγκην ἔχοντες δὲν ὁμοσπίας καὶ συγκαταρσίους καθὶ ἄλλαν ἰδίαν πρέπει νὰ ἐκλεισθῇ ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μας. Ὁ Θεὸς εἶναι μαζὶ μας καὶ ὁ κόσμος βοηθός μας.

ΑΛΕ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ!

Πρέπει νὰ λάβῃς πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τρεῖς μῆνες πρὶν ἀγωνίζεσαι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας σου, ἐκπνεύεις λαμπράς, ἔχασες τὴν παρουσίαν σου, ἐκῆσαν αἱ ρίσεις σου, ἐμνῆς γὰρ καὶ ἀνοπόδωτος. Ἀλλὰ γινώσκον ὅτι καὶ ὁ Θεὸς θαυμάζει τὴν γυναικότητα καὶ καρτερίαν σου. Ἀν' ἀκόμα μικρὸν ὑπομένῃς ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐλευθερίας σου εἶναι βεβαία. Ἐν μόνον πρέπει νὰ λάβῃς πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι καθὺ ἀταξία καὶ κακὴ πρᾶξις, τὴν ὁποῖαν τολμήσεις νὰ πρᾶξῃς περιγράφεται μεγάλη εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ καταστρέψῃται τοιοῦτο τρόπον ἡ περὶ σου καλὴ εἰδέν. Φρόντισον νὰ τιμᾷς τὴν ζωὴν τιμὴν καὶ παρουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ σου. Μόνον εἰδέν νὰ ἔχῃς τὴν δικτύρῃσιν τοῦ Ἰεσοῦ μας Ἀγῶνος καὶ τὴν μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος ἑνωσιν σου εἰς αὐτὴ ἐκπληρώσῃς τοῦ Εὐαγγελίου βήτου (Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε) καὶ οὕτως ἀναπληρώσετε τὸν Νόμον τοῦ Χριστοῦ.

Πρὸς Θεοῦ καμῖν συγγέντησιν ἰσχυρὰν καὶ ἡ νίκη σου βεβαία. Μὴ ἀσπῆς τὸν τυραννὸν καὶ σφαγῇ τῶν τέκνων σου νὰ διαβῇ ἐλευθερίας τὰ χωρία σου καὶ καταστρέψῃ αὐτὰ καὶ πνῆμα τῶ δαδῆς καμῖν νὰ ἐνέτῃ ὅτι εἰς ὑπέταξιν. Ἀρετὰ πάθη, καὶ ἀσπῆς τὴν ὁμοσπῖαν. Ἐνώθητε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφῆς σου διὰ νὰ δυνηθῇς νὰ ταπεινώσῃς τὸν ἐχθρὸν σου, ἐκείνον ὅστις ἐβδύλωσε τὴν ἱεράν σου θρησκίαν.

Ἡ ἐλευθερία σου βεβαία ἂν δὲν ἀδιχορῇ καὶ ζῇ ἐπιμένως αὐτήν.

Ἐν Κυδίονι τῇ 3 Ἰουλίου 1866.

Ὁ Ἀρχιεὶς
Ι. Ζηκουράκης.

Ἡ Τελετὴ Συνέλευσις
τῶν Κρητῶν

Προκήρυξη λίγο πριν το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου

μημάτων και ανακοινώσεων των επαναστατών από το τυπογραφείο του κατά το επόμενο διάστημα, αν και δεν τεκμηριώνεται μέχρι τότε. Παρά ταύτα, οι πληροφορίες που αντλούνται τόσο από τα έντυπα που εκτυπώθηκαν στην Κρήτη, όσο και από τις επιστολές του Μανιού θεωρούνται εξαιρετικά σημαντικές στην καταγραφή γεγονότων και καταστάσεων της εποχής και αποτελούν μοναδικά τεκμήρια μικροϊστορίας, ψήγματα σημαντικά στο χάρτη της μεγάλης κι αιματηρής Κρητικής Επανάστασης 1866 – 69. Μιας Επανάστασης – προπομπού της επόμενης, στα 1877 – 78, που θα φέρει την περίφημη Σύμβαση της Χαλέπας, με τα σημαντικά προνόμια προς τους Κρήτες, μεταξύ αυτών και την ελεύθερη πια έκδοση εφημερίδων στο νησί. Κι αν και τα περισσότερα προνόμια ανακλήθηκαν αργότερα, τουλάχιστον οι εφημερίδες δεν σταμάτησαν να εκδίδονται, έστω με λογοκρατία κατά τη διάρκεια της τουρκικής κατοχής.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ιστορικό Αρχείο Κρήτης,
- Αλ. Ιωανν. Συλλογή 2, Επίσημη Αλληλογραφία της Επανάστασης 1866 – 1869.
- Ν. Φάκ. Σπάνια Ιστορικά Έντυπα.
- Ακαδημία Αθηνών, *Η Κρητική Επανάστασις του 1866-1869- Εκθέσεις των εν Κρήτη προξένων της Ελλάδος, Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας*, τόμος 6ος, τεύχη 1-2, Αθήνα, 1967-1970.
- Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Τμήμα Τύπου.
- Γρηγοράκης Μιχ. *Το τυπογραφείο της Μεγάλης Κρητικής Επανάστασης 1866 – 1869*, Χανιά 2004.
- Διαμής Γρηγόριος, *Η στάση των κυβερνήσεων Βούλγαρη -Δεληγιώργη και Κουμουνδούρου απέναντι στην Κρητική Επανάσταση*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τομ. ΙΓ', (1977), σ.277-278.
- Διαμαντοπούλου Ιωάννα, *Η Κρητική Επανάσταση (1866-1869)*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τομ. ΙΓ', (1977), σ.253-277.
- Ζαμβρακιάκης Ιωάννης *Διορθώσεις εις τα υπό Μενδελσσώνος περί της κρητικής επανάστασεως του 1866 γραφέντα*, Αθήναι 1870.
- Καλλομενόπουλος Ν. *Κρητικά*, Αθήναι 1894.
- Κρητιβουλάκης Κ., *Απομνημονεύματα του περί αυτονομίας της Ελλάδος πολέμου των Κρητών*, Αθήνα, 1859.
- Λογοδοσία της εν Αθήναις υπέρ των Κρητών Κεντρικής Επιτροπής, Αθήνα, 1869.
- Μαμαλάκης Ι., *Η Κρητική Επανάστασις του 1866 - 1869*, Αθήνα, 1983.
- Μένδελσον Κάρολος Βαρβόλδης *Οι περί ελευθερίας της Κρήτης αγώνες*, Οδησός 1869.
- Περγαλιός Ξενοφών, *Η εφημεριδογραφία στην Κρήτη 1831 – 1913*, τ. Α' Χανιά 2013.
- Παπαδάκης Στυλ. *Απομνημονεύματα της εν Κρήτη επαναστάσεως του 1866 – 69*.

- Παπαντωνάκης Γεώργιος, *Η Διπλωματική ιστορία της Κρητικής Επανάστασης του 1866*, εν Αθήναις, 1926.
- «Πατρίς», εφημ. Ηρακλείου, αφιέρωμα *Η Μεγάλη Κρητική Επανάσταση 1866 – 1869, Η άγνωστη αλληλογραφία και οι εκθέσεις*. Ηράκλειο 2008.
- Ράδος Κ. Ν., *Τα καταδρομικά της «Κεντρικής υπέρ των Κρητών Επιτροπής»*, εν τω αγώνι του 1866-1868, Αθήνα, 1896.
- Σημανδηράκη Ζαχαρένια, *Προκηρύξεις της Επανάστασης 1866-1869*, Κρητολογικά Γράμματα, τομ. 12, (1996), σ.105-144.
- Τωμαδάκης Νικολαός, *Η Κρητική Επανάστασις 1866-1869 (σύντομον ιστορικόν διάγραμμα μετά βιβλιογραφίας)*, Νέα Εστία, τομ. 80, τ/χ.944, (1966), σ.1488-1502.
- Ψυλλάκης Βασίλειος, *Ιστορία της Κρήτης*, τ.3, σ. 336, 891, 893, 971.

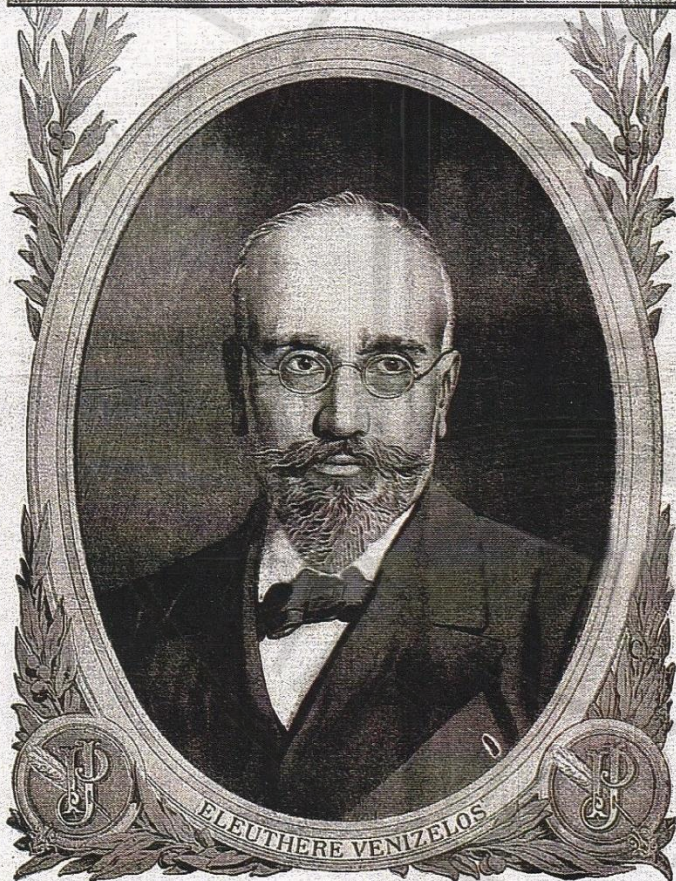

Κρήτες αγωνιστές

Le Petit Journal

ADMINISTRATION 10 CENT. SUPPLEMENT ILLUSTRE 10 CENT. ADONNEMENTS
 27me Année Numéro 1.240
 DIMANCHE 29 OCTOBRE 1916

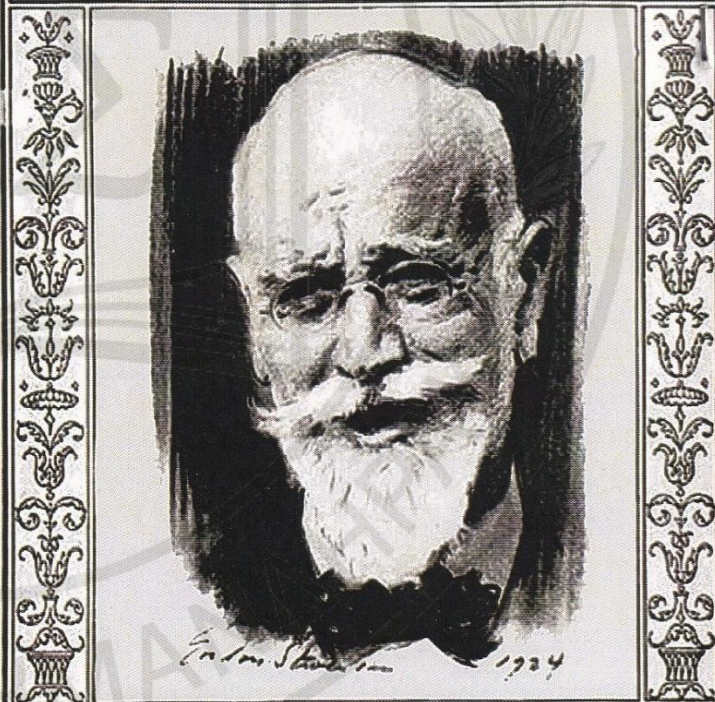

144844548
 ELEUTHERE VENIZELOS
 LE GRAND PATRIOTE GREC

FIFTEEN CENTS

TIME

The Weekly News-Magazine

VOL. III NO. 7

ELEUTHERIOS VENIZELOS
 "Austri, Energeti, Formative"
 (See Page 13)

FEB. 18, 1924